

Uključivanje hrvatske moderne arhitekture u europski kontekst : za nastanka u međuratnom razdoblju i danas

---

Radović Mahečić, Darja

Source / Izvornik: **Zbornik II. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2007, 331 - 320**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:936161>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-29**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Uključivanje hrvatske moderne arhitekture u europski kontekst

(za nastanka u međuratnom razdoblju i danas)

Hrvatska se arhitektura od 19. stoljeća sustavno predstavljala na svjetskim izložbama, ali u sklopu mađarskoga paviljona, odnosno paviljona Austro-Ugarske Monarhije.¹ Nakon raspada Monarhije 1918. u srednjoj Europi nastale su i dvije nove višenacionalne slavenske države – Čehoslovačka i Jugoslavija. U obje je nov izraz moderne arhitekture prepoznat kao jezik novog doba i novog društvenog uređenja te u obje pratimo sudjelovanje u međunarodnom modernističkom arhitektonskom pokretu.² Moderna arhitektura u Hrvatskoj, koja kulminira tridesetih godina, odgovara relevantnim europskim tipologijama i programima, te iako pripada tzv. perifernoj umjetnosti, usvaja aktualne norme stvarajući originalne vrijednosti, dajući internacionalnoj retorici odlične lokalne odgovore, tvoreći istodobno vlastiti nacionalni, kulturni i vizualni identitet.³ Pa iako je hrvatska arhitektura upravo tridesetih godina bila aktivan sudionik afirmacije moderne funkcionalne arhitekture u Europi, danas je slabo poznata izvan svojih granica. Preciznije rečeno, svojedobna dobra recepcija u inozemstvu nije u nas kapitalizirana u posljednjih petnaestak godina kada se arhitektura i umjetnost bivših jugoslavenskih republika počinje interpretirati i objavlјivati zasebno.⁴ Kako se hrvatska moderna arhitektura u inozemstvu svojedobno predstavljala kao jugoslavenska arhitektura, danas je u inozemnoj stručnoj literaturi gotovo neprepoznatljiva. Naime, postoje brojne referencije o hrvatskoj arhitekturi u inozemnoj stručnoj periodici međuratnog razdoblja, ali se one, zbrojene, jednostavno ne stapaju u cjelovitu i jasnu sliku o njoj. Suprotno tome, nastupi na svjetskim i drugim međunarodnim izložbama (osobito u Parizu), *Congrès internationaux d'architecture moderne* (CIAM), atelijer Le Corbusiera, Poelziga, Behrensa ili članci i hrvatski dopisnici u nacionalnom francuskom časopisu s internacionalnim pretenzijama *L'Architecture d'aujourd'hui* nezaobilazni su u domaćim napisima o dostignućima hrvatske moderne arhitekture međuratnog razdoblja. Na taj način pronađene referencije djeluju jednosmjerno, tj. domaćim istraživačima daju potvrdu o važnosti i prisutnosti hrvatskih arhitekata u aktualnim europskim arhitektonskim zbivanjima, ali istodobno ne potvrđuju njihovu prisutnost inozemnom čitaču.

Riječ je o razdoblju u kojem je Hrvatska dobila prvu Visoku tehničku školu, tj. arhitekti su napokon diplomu arhitekta mogli steći od 1919. na Tehničkom fakultetu u Zagrebu, a od

1926. i na Arhitektonskom odjelu koji je osnovao Ivan Meštrović na Likovnoj akademiji u Zagrebu. Protiv Meštrovićeve akcije podigli su se arhitekti na Tehničkom fakultetu i bila je pokrenuta diskusija nije li riječ o privilegiranoj grupi. Na ta zbivanja osvrnuo se i spomenuti francuski časopis, čiji je stav bio da svaka škola ima pravo na vlastite pedagoške metode i program te je pozvao »Jugoslavene« da svoju diskusiju prenesu na Kongres čija je tema trebala biti – obrazovanje arhitekata, a koji se te 1933. u organizaciji njihova lista trebao održati u Milanu. Za nas je važno da je ovo razdoblje oblikovala isključivo generacija domaćih arhitekata (bilo da su bili školovani na europskim visokim školama i akademijama bilo na netom otvorenima u Hrvatskoj), te da je zanimanje za prodor moderne arhitekture postojalo na europskoj razini i da su informacije kolale brzo i slobodno.

Godine 1925. novonastala Jugoslavija sudjelovala je na Međunarodnoj izložbi dekorativnih umjetnosti i moderne industrije u Parizu. Tada mlada država morala se osloniti na tradiciju ranijih kultura, jer pod imenom Jugoslavije nije bilo čvrste jedinstvenosti, već jedino različite nacionalne tradicije. Oblikovanje državnog paviljona bilo je većinom hrvatsko, a iz njega su se jasno iščitavale karakteristike zagrebačke kulturne sredine od historicizma preko secesije i ekspresionizma do *art décoa* i funkcionalizma; svojevrсни racionalizam, sklonost stereometrijskim i geometrijskim formama. Potraga za »nacionalnim« bila je tada snažno apostrofirana i u tekstu kataloga jer su se određeni »jugoslavenski elementi« bazirali primarno na folklornom iskustvu, ali i na internacionalnom fenomenu.⁵ Paviljon je bio čist kubus s dekoriranim vratima. Projektirao ga je zagrebački arhitekt Stjepan Hribar, koji nije bio izraziti modernist, ali je imao sve karakteristike srednjoeuropske suzdržanosti i elegancije. Kao pomoćnik Josepha Hoffmanna koji je istodobno podizao Austrijski paviljon, u Parizu je tada boravio i mladi Antun Ulrich, koji je iz razgovora s Hribarom saznao za skori osnutak Odjela za regulaciju grada Zagreba, u kojem će se i zaposliti, a koji će postati generatorom suvremenog urbanističkog promišljanja Zagreba. Plod tog agilnog odjela bit će napokon i nastup »jugoslavenske delegacije« na 4. *Congrès Internationaux d'Architecture Moderne* 1933. godine u Ateni, točnije – nastup »Radne grupe Zagreb«, koja je promovirala novu zagrebačku Generalnu regulatornu osnovu.

Internacionalnu je modernu arhitekturu trebalo promovirati na nekoliko razina, a njezin simultani nastup pratilo je, a dijelom i koordiniralo, nekoliko specijaliziranih angažiranih arhitektonskih časopisa koji svoje strategije razvijaju izvan dotadašnjih šarolikih revija dekorativnih umjetnosti i književnih časopisa. U tom smislu poznata je posrednička uloga koju je odigrao, pokrenut 1930. u Parizu, francuski časopis *L'Architecture d'aujourd'hui*. Za razliku od revija koje su odašiljale nesložne slike arhitektonskih scena razjedinjenih između modernosti i nacionalne tradicije, strategija izdavačke politike tog časopisa bila je pratiti radikalnu arhitekturu diljem Europe.⁶ Novo shvaćanje arhitekture ponajprije se manifestiralo hrabrim projektima, tj. natječajnim radovima. U prvom broju spomenute revije objavljen je međunarodni natječaj za državno kazalište u Harkovu, novome ukrajinskom glavnom gradu. Među tri jednakovrijedna prvoplasirana rada, uz američki i domaći ukrajinski tim, nalazi se rad Zdenka Strižića (točnije citirano – *Strizika*) i njegova partnera arhitekta Ebbeckea, što je bio izuzetan uspjeh. Međutim, uz njihova imena stoji da su »iz Berlina«, a kako je velik broj naših arhitekata studirao, radio ili izlagao u drugim europskim gradovima, takvi slučajevi nisu osamljeni.

Tri međunarodna zagrebačka arhitektonska natječaja iz 1930. (za Regulacioni plan, Zakladnu i kliničku bolnicu te Židovsku bolnicu) mogu se svrstati među srodne istodobne natječaje diljem Europe, a upravo će urbanistički projekti za Zagreb, nekolicine hrvatskih arhitekata koji početkom tridesetih godina djeluju izvan zemlje, u najboljem svjetlu javnosti predstaviti kvalitetu, imaginaciju i smjelost tih mladih hrvatskih arhitekata, koji svoje radove tada promoviraju u *L'Architecture d'aujourd'hui*, *Cahiers d'art*, pod Le Corbusierovim kišobranom. Naime, kroz Le Corbusierov je atelije tih godina prošlo 12 suradnika iz tadašnje Jugoslavije, a od hrvatskih arhitekata treba izdvojiti trojicu.⁷ Zvonimir Kavurić prvi je k njemu stigao 1927. nakon studija na Češkoj visokoj tehničkoj školi u Pragu i sudjelovao u radu na natječajnom projektu za Ligu naroda u Ženevi. Kako Le Corbusier rad svojih mladih suradnika nije honorirao, Kavurić nije dugo izdržao i odlazi raditi u biro »Schwartz-Hautmont« kao projektant i konstruktor-statičar. Po povratku u Zagreb 1932. djelovanje nastavlja kao inženjer u Gradskom građevnom uredu. U atelije Le Corbusiera slijedili su ga Ernest Weissmann i Juraj Neidhardt, a svima im je zajednički bio rad na problemima urbanističkog razvoja Zagreba te njihova internacionalizacija putem izložbi, kongresa i stručne periodike. Kavurić je, uz Vladu Antolića, Miju Hećimovića, Ernesta Weissmanna, Josipa Pičmana, Josipa Seissela i Bogdana Teodorovića, bio član »Radne grupe Zagreb« – »Groupe de travail Zagreb«, osnovane 1932. Bila je to skromna zagrebačka inačica barcelonskog G.A.T.E.P.A.C.-a, koja je s urbanističkim projektima za »funkcionalni grad« Zagreb nastupala pri CIAM-u, a u Zagrebu realizirala prvi moderni sveučilišni sklop – Poljoprivredno-šumarski fakultet. Najviše je od svog boravka kod Le Corbusiera profitirao Ernest Weissmann, koji je kod njega radio s prekidima od 1929. do 1937. te ostao s njim u kontaktu i iza Drugog svjetskog rata. Weissmann je postao međunarodno poznat osvojivši prvu

nagradu (koju je ravnopravno dijelio s timovima iz Hamburga i Praga) između 81 pristiglog rada (pa i Alvara Aaltoa) na međunarodnom natječaju za Zakladnu i kliničku bolnicu u Zagrebu 1930. godine. Njegov je izuzetan projekt paviljonskog sklopa zagrebačke bolnice publiciran iste godine u knjizi Alberta Sartorisa »*Gli elementi dell'architettura funzionale*«. ⁸ Weissmanovi su projekti ujedno bili jedini koji su u toj knjizi, organiziranoj prema pojedinim zemljama, predstavljali Jugoslaviju. No, dogodilo se kao i s mnogim drugim arhitektonskim natječajima u Hrvatskoj u međuratnom razdoblju, da se izvedba dodijelila nekomu sa strane, odnosno da do realizacije projekta nije ni došlo. Le Corbusier se zauzeo i da Weissmann postane delegat Jugoslavije pri CIAM-u,⁹ a potom se o Natječaju za bolnicu u Zagrebu raspravljalo i u Barceloni 1932. na pripremnom sastanku CIRPAC-a. O nezadovoljstvu zbog nepravilnosti u provedbi rezultata ovoga natječaja obavijestio je potom generalni tajnik CIAM-a zagrebačkog gradonačelnika.¹⁰

S mladim arhitektima 1935. Weissmann je u Parizu uz projekt zagrebačke bolnice izložio projekte za dječji sanatorij za TBC u Kraljevici i sanatorij na Avali te realizirani Klub novinara u Beogradu, za koji *L'architecture d'aujourd'hui* piše da podsjeća na aktualnu sovjetsku arhitekturu.¹¹ Kasnih tridesetih godina odlazi u Beograd, a potom zauvijek u Ameriku. Juraj Neidhardt dobio je najbolje kritike za svoje urbanističke projekte širenja Zagreba i novih gradskih četvrti te osobito za projekt zagrebačkog aerodroma na izložbi »*Jeunes architectes*« 1935. u Parizu. Poslije studija kod Petera Behrensa u Beču u Zagrebu je realizirao kompleks Sjemeništa s gimnazijom, najznačajniji primjer ekspresionističke arhitekture u Hrvatskoj. Na samostalnoj izložbi 1937. u Zagrebu stručni je tisak pisao: »Neidhardt je idejno učenik Le Corbusiera, ali nije rob njegovih oblika, već samostalan, jak stvaralac i istraživač«. ¹² Nakon Pariza, na nagovor Dušana Grabrijana, djelovanje nastavlja u Sarajevu. Svjetski poznat postao je kao bosanski arhitekt i teoretičar arhitekture, zahvaljujući knjizi »Arhitektura Bosne i put u suvremeno«.

Internacionalnim arhitektonskim časopisima u onodobnoj su Jugoslaviji konkurirali »Građevinski vjesnik«, koji je izlazio u Zagrebu i »Arhitektura« koja se uređivala u Ljubljani. *L'Architecture d'aujourd'hui* je 1932. pohvalio pojavu tih časopisa i prokomentirao do danas presudnom činjenicom da je stručna revija: »*Izvršno predstavljena, no za nas jadne neznanice, koji nismo verzirani u slavenskim jezicima, nerazumljiva! Zašto naši kolege ne dodaju barem legende na francuskom ili engleskom*«. ¹³ Jedini hrvatski arhitekt koji se ranih tridesetih predstavio inozemnoj javnosti već realiziranim građevinama bio je Ivan Zemljak, zaposlen u Gradskom građevnom uredu u Zagrebu. On je 1931. na zagrebačkoj periferiji realizirao nekoliko izuzetnih školskih zgrada koje su predstavljene u tematskim brojevima stručnih časopisa, kao jedine hvalevrijedne u onodobnoj državi.¹⁴ O novim trendovima i potrebama Zemljak se informirao na kongresima o izgradnji gradova, ali i kod sestre, učiteljice zagrebačkih dječjih skloništa.

Revija *Architecture d'aujourd'hui* imala je čak dva dopisnika iz Jugoslavije. Prvi i aktivniji bio je Ljubomir Ilić (Split, 1905. – Beograd, 1994.), kasniji general i diplomat, koji je 1931. diplomirao arhitekturu na Tehničkom fakultetu u Parizu i bio aktivan sudionik pariškoga kulturnog života tridesetih godina, kao i aktivan član Komunističke partije Jugoslavije.¹⁵ Stalni je dopisnik revije bio od 1933. do 1935., a potom odlazi u Španjolski građanski rat. Ilić je modernu arhitekturu Jugoslavije promovirao u Francuskoj, a francusku u Jugoslaviji. Njegov je najznačajniji doprinos opsežan tekst »L'Architecture en Yougoslavie«, objavljen 1933. godine, u kojemu je prvo predstavio različitu tradicijsku i povijesno vrijednu arhitekturu na prostoru Jugoslavije, a potom vjesnike moderne arhitekture, koja je izrasla na međusobno različitim kulturnim tradicijama. Ističe Jožeta Plečnika u Sloveniji, Viktora Kovačića i Huga Ehrlicha u Hrvatskoj, Nikolu Dobrovića u Beogradu. Veći dio teksta posvećen je modernoj arhitekturi u nastajanju, u širokom rasponu projekata i realiziranih zadataka, među kojima prevladavaju najamne stambene zgrade i vile u Zagrebu i Hrvatskoj.

Dužnost drugoga dopisnika izborio je zagrebački arhitekt Stjepan Planić (Zagreb, 1900.-1980.), koji je za razliku od Ilića boravio i djelovao u Hrvatskoj. On je 1931. uredio i objavio u Zagrebu prvu knjigu o hrvatskoj modernoj arhitekturi »Problemi savremene arhitekture. Treba znati – progres graditeljstva«. U knjizi koja započinje zaključcima s osnivačkog CIAM-a iz La Sarraza 1928. godine objavio je radove petnaestak svojih generacijskih kolega, zagrebačkih arhitekata, uglavnom projekata i tek nekoliko realiziranih građevina. Iako prikaz knjige u *L'Architecture d'aujourd'hui* donosi samo ime izdavača (bez imena urednika, autora pa i točnog njezina naslova)¹⁶, Planić je izborio dopisničko mjesto. Međutim, za svog mandata do 1935. nije objavio nijedan tekst u reviji, ali je u hrvatskim stručnim listovima pisao o francuskoj arhitekturi kada je u formi izložbe 1934. gostovala u Zagrebu.¹⁷

Godine 1937. Jugoslavenski je paviljon za EXPO u Parizu bio predstavljen u stručnom tisku relativno skromno s tek nekoliko redaka. Iako je riječ o nesumnjivo suvremenom konceptu arhitekta Josipa Seissela, svestranog umjetnika i jednog od značajnijih arhitekata međuratnog razdoblja, paviljon nije privukao pozornost šire javnosti.¹⁸ Zanimljivo je da je projekt za jugoslavenski paviljon 1934. Juraj Neidhardt izradio samoinicijativno, vjerojatno potaknut Perretovim projektom adaptacije Trocadera. Javni je natječaj međutim za jugoslavenski paviljon bio raspisan 1936. i na njemu je Neidhardtov rad dobio otkup, ali na užem kasnijem natječaju – drugu nagradu.¹⁹ Međutim, kao ni za Weissmanna, za Neidhardta u Zagrebu tada nije bilo posla.

Zagreb je pak međunarodno poznat u današnjem stručnom tisku po izuzetnom inženjerskom ostvarenju koje je francuski arhitekt Bernard Laffaille (Reims, Marne 1900. – Pariz, 1955.) realizirao na prostoru »Zagrebačkog zbora« na Savske cesti. Riječ je o paviljonu Republike Francuske na zagrebačkom sajmu koji je vrlo uspješno tijekom međuratnog razdoblja promicao svoj modernistički imidž. Stalne zemlje

sudionice ove međunarodne manifestacije same su preuzele skrb o projektima za svoje stalne paviljone na sajmu. Talijanski je paviljon u stilu aktualnog talijanskog racionalizma podigao rimski arhitekt Dante Peroni. Njemačka se, za razliku od istodobnog nastupa na Svjetskoj izložbi u Parizu 1937., u Zagrebu predstavljala izrazito modernističkom prizemnom funkcionalističkom građevinom s otvorenim atrijem i kolonadom arhitekta Otta Rennera, dok je češki paviljon, koji karakterizira stepenasto uvlačenje volumena, projektirao Ferdinand Fencel. Sve njih je međutim projektom i realizacijom zasjenio francuski paviljon inženjera Bernarda Lafaillea, koji je odmah po dovršenju, ponajprije u domaćem tisku, a potom i u inozemnim stručnim publikacijama proglašen remek-djelom konstrukcije i oblikovanja. Novi karakter građevini je priskrbila metalna konstrukcija, za koju je zaslužan Lafaille: dvanaest cilindričnih stupova osvojenih na 15 metara visine drže kružnu gredu, na koju je obješena metalna koprena u obliku preokrenutog stošca. U cijelom poslu realizacije paviljona inovativnog spušenog stropa sudjelovali su isključivo domaći, hrvatski obrtnici, a kako je bila riječ o zahtjevnoj, čak avangardnoj građevini, bilo ih je uposlono više desetina. Bernard Lafaille je tijekom 1936. i 1937. boravio u Zagrebu i na prostoru bivše Jugoslavije, jer osim što je podigao »Stalni paviljon za međunarodne godišnje izložbe« Francuske u Zagrebu spominje se kao autor nekoliko hangara i silosa u Srbiji.²⁰

Može se zaključiti da je prodor moderne arhitekture u Hrvatskoj bio intrigantan inozemnoj, uglavnom njemačkoj, češkoj, talijanskoj i francuskoj stručnoj javnosti u godinama sinkrone vizije radikalne europske arhitekture, dakle u početku tridesetih godina. To su posvuda u Europi, pa tako i u Hrvatskoj, godine nastanka ambicioznih projekata i prototipova. Možda jedini put tijekom 20. stoljeća hrvatska arhitektura u dvije i tri dimenzije bila je tada na razini svjetskih zbivanja. Kasnije, kako su moćnije zemlje realizirale velike komplekse i snažne primjere moderne arhitekture, a u Hrvatskoj se podižu tek pojedinačni primjeri, ponajviše zahvaljujući privatnim investitorima, interes stručne javnosti seli u nova neotkrivena područja, a kongrese moderne arhitekture počinje ometati sveprisutna atmosfera nadolazećeg svjetskog rata.

Dostignuća hrvatskih arhitekata 30-ih godina provjeren su dio istovremena nastupa radikalne moderne europske arhitekture. Upravo u tom razdoblju hrvatska arhitektura doseže identitet i svojevrsni vrhunac, a podignute građevine i predstavljeni koncepti uspostavljaju odnos s vladajućim teorijskim postulatima, predlošcima i provjerenim istovremenim iskustvima arhitekture šireg srednjoeuropskog i mediteranskog kulturnog kruga. Iako je hrvatska moderna arhitektura danas uglavnom neprepoznata izvan svojih granica, nekoliko recentnih inozemnih izložbenih projekata, knjiga, tematskih stručnih časopisa, kao i sve učestaliji ciljani posjeti stranih studenata i stručnjaka Zagrebu te drugim našim gradovima, traže znanstveno utemeljena izdvojena izdanja, kao i potporu programima kojima bi se ovo naslijeđe i s naše strane revaloriziralo i afirmiralo.

Bilješke

1

BRIGITTE SCHROEDER-GUDEHUS, ANNE RASMUSSEN, *Les Fastes du progrès: le guide des Expositions universelles, 1851-1992*, Paris, Flammarion, 1992.

2

LADISLAV FOLTYN, *Slovenská architektúra a česká avantgarda 1918-1939*, Bratislava, Vydavateľstvo Spolku architektov Slovenska, 1993.; *Shaping the Great City. Modern Architecture in Central Europe, 1890-1937*, (ur.) Eve Blau, Monika Platzer, Munich-London-New York, Prestel, 1999.

3

DARJA RADOVIĆ MAHEČIĆ, *Internacionalna retorika – domaći odgovori*, u: *Moderna arhitektura u Hrvatskoj 1930-ih godina*, Zagreb, Institut za povijest umjetnosti & Školska knjiga, 2007.

4

STANE BERNIK, *Slovenska arhitektura dvajsetega stoletja / Slovene Architecture of the Twentieth Century*, Ljubljana, Mestna galerija Ljubljana, 2004.

5

L'art décoratif et industriel dans le Royaume S.H.S. Official Yugoslav catalogue for the l'Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes, Paris, 1925.

6

HÉLÈNE LIPSTADT, *Publications, concours et expositions d'architecture*, u: *L'architecture et son image – Quatre siècles de représentation architecturale*, (ur.) Eve Blau, Edward Kaufman, Montréal, Centre Canadien d'Architecture, 1989., 111.; WALTER BENJAMIN, *Privacy and Publicity: Modern Architecture as a Mass Media*, Cambridge – London, The MIT Press, 1994.; HÉLÈNE JANNIÈRE, *Politiques éditoriales et architecture »moderne«*. *L'émergence de nouvelles revues en France et en Italie (1923-1939)*, Paris, Editions Arguments, 2002., 179-203.

7

Repertoire des collaborateurs de Le Corbusier ayant travaillé à l'atelier 35 rue de Sevres, Le Corbusier Foundation, Paris.

8

ALBERTO SARTORIS, *Gli elementi dell'architettura funzionale. Sintesi panoramica dell'architettura moderna (Predgovor – Le Corbusier)*, Milano, 1930., 355-362.

9

Iz pisma Le Corbusiera Ernestu Weissmannu od 23. 11. 1931. (Le Corbusier Foundation, Ernest Weissmann dossier). Naime, na sastanku u La Sarrazu Jugoslaviju je trebao predstavljati profesor Tehničkog fakulteta u Zagrebu Hugo Ehrlich.

10

A monsieur Le Maire..., 20. 4. 1932. (Le Corbusier Foundation, Ernest Weissmann dossier)

11

G. H. PINGUSSON, *Exposition de jeunes architectes*, u: *Architecture d'aujourd'hui*, Paris, 3 (1935.), 77-79.; JURAJ NEIDHARDT, *Urbanisme de Zagreb*, u: *Cahier d'art*, Paris, 1935., 85-87.

12

DUŠAN GRABRIJAN, *Osvrt na arhitektonsku izložbu arhitekta Jurja Neidhardta*, u: *Građevinski vjesnik*, Zagreb, 1 (1937.), 1-4.

13

Arhitektura, u: *Architecture d'aujourd'hui*, Paris, 6 (1932.), 101.

14

IVAN ZEMLJAK, *Ecoles nouvelles en Yougoslavie*, u: *Architecture d'aujourd'hui*, Paris, 2 (1933.), 95-100.

15

IVA MANDUŠIĆ, Ljubo Ilić, u: *Hrvatski biografski leksikon*, Zagreb, 2005., 25-26.

16

L'architecture contemporaine en Yougoslavie, u: *Architecture d'aujourd'hui*, Paris, 6 (1932.), 105.

17

STJEPAN PLANIĆ, *Izložba moderne francuske arhitekture u Zagrebu, Umjetnički paviljon*, 25. 9. – 5. 10. 1934, u: *Građevinski vjesnik*, Zagreb, 10 (1934.), 147-148. Izložbu u Zagrebu vjerojatno je organizirao Ilić, koji je nešto ranije objavio tekst: LJUBOMIR ILIĆ, *Pregled savremene francuske arhitekture*, u: *Građevinski vjesnik*, Zagreb, 4 (1933.), 49-55.; *Une exposition d'architecture française a Zagreb*, u: *Architecture d'aujourd'hui*, Paris, 4 (1934.), 102.

18

Pavillon de la Yougoslavie, u: *Architecture d'aujourd'hui*, 9, Paris, 1937., 45.; JOSIP SEISSEL, *Jugoslavenski paviljon na Međunarodnoj izložbi u Parizu 1937.*, u: *Građevinski vjesnik*, 8, Zagreb, 1937., 116-119.

19

Jugoslavenski paviljon na međunarodnoj izložbi 1937 u Parizu, u: *Građevinski vjesnik*, Zagreb, 1 (1937.), 9.

20

Ostavština Bernarda Lafaillea, Institut français d'architecture, Centre d'archives d'architecture du XXe siècle, Pariz, IFA sign. 206: *Pavillon de la France, Zagreb (Yougoslavie)*, 141 (1, 2), 143 (1, 2), 233 (5, 6), 186 (12); *Veliki i moderni Francuski paviljon*, u: *Jutarnji list*, Zagreb, 21. 3. 1937., 9.; *Danas je na svečani način...*, u: *Jutarnji list*, Zagreb, 18. 4. 1937., 8.; *Novosti*, Zagreb, 18. 4. 1937., 3-4.; *Predavanje ing. Lafaillea*, u: *Novosti*, Zagreb, 11. 3. 1937., 11; NICOLAS NOGUE, Bernard Lafaille, mathématicien et constructeur, u: *Techniques et architecture*, Paris, février-mars 1993., 120-125.; NICOLAS NOGUE, *La contribution de Bernard Lafaille à l'architecture religieuse des années cinquante*, u: *Histoire de l'art*, Paris, 28 (1994.), 77-91.; *L'Art de l'ingénieur. Constructor, entrepreneur, inventeur* (katalog izložbe), (ur.) Antoine Picon, Paris, Editions du Centre Georges Pompidou, 1997., 260-261, 338-339, 551-552.

Summary

Darja Radović Mahečić

Incorporation of Croatian Modernist Architecture into the European Context (At the Time of Its Emergence in the Interwar Period and Today)

Since its emergence in the interwar period, Croatian modernist architecture has been present at local and international exhibitions, in journals, and elsewhere, same as the modernist architecture of other countries. Several international competitions and buildings designed by foreign architects in Croatia contributed to our opening towards the world. However, even though parallel to the similar developments in Europe and beyond, Croatian modernist architecture has remained rather unknown outside the country.

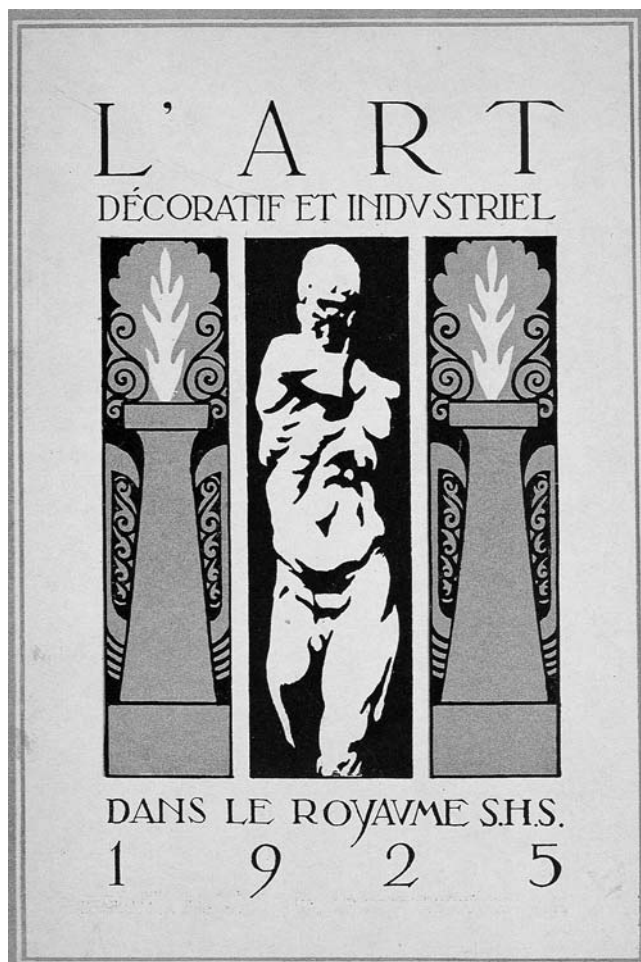
Cultural and artistic journals have played a crucial role in promoting the functionalist architecture of modernism; in the beginning, these were magazines on decorative art and guild publications and later specialized and engaged architectural journals that placed a special emphasis on the new architecture. Specialized publications were reflecting the rapid development of photography and contained an increased number of advertisements for new building materials and construction methods, as well as pages dedicated to professional debates.

International magazines presenting national architectures that have outgrown their local boundaries, such as the French »L'architecture vivante« and »L'Architecture d'aujourd'hui«, the Italian »Domus« and »Casabella«, and a number of German, Belgian, and Dutch journals, were paralleled in Croatia by »Građevinski vjesnik« and »Arhitektura«. In 1932, the international press greeted the appearance of these journals and commented it by a statement that has remained valid to the present day: *»It is all presented in an exquisite way, but rather incomprehensible for us ignorant foreigners that do not understand Slavic languages! We wish our colleagues would add at least some summaries in French or English.«*

In the 30s, work of our architects, especially Zemljak, Weissmann, and Neidhardt, i.e. the »Zagreb Working Group,« was published through the CIAM in prestigious international journals, which at that time used to have permanent correspondents specialized in our region (Planić).

Today, Croatian modernist architecture is practically unknown abroad. The reasons are both specific and general. First of all, there is the fact that Croatian architecture was promoted as Yugoslav in the interwar and postwar periods and has never been published separately, except for some fragments in recent Central-European publications, as was done with Czech and Slovakian architecture fifteen years ago or with Slovenian architecture more recently. Moreover, there is the persisting problem of publishing Croatian schol-

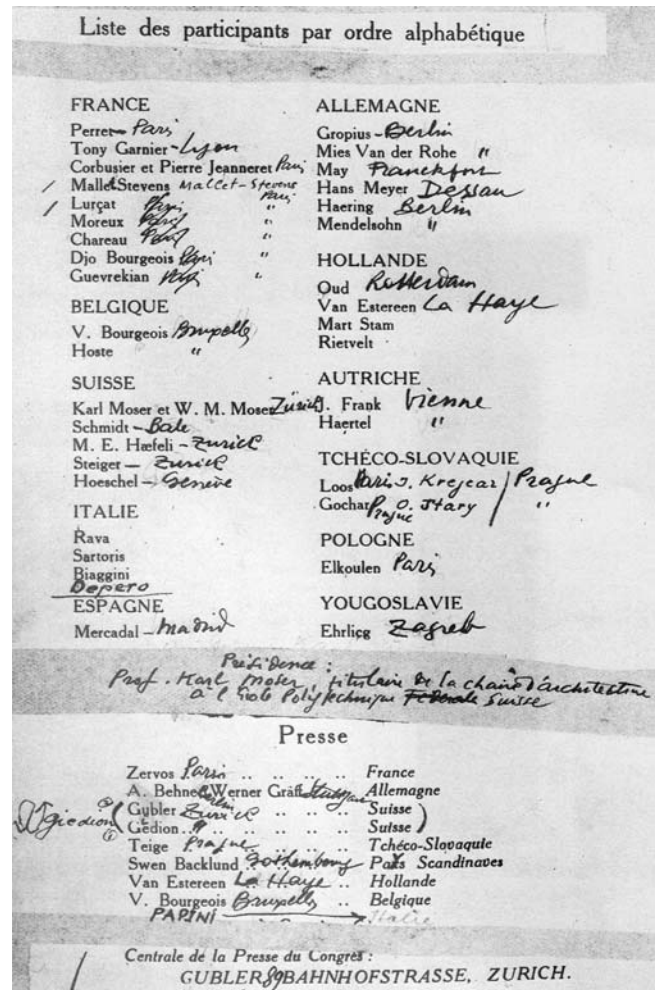
arship, since its achievements are often limited to scarce and hermetic publications in Croatian with foreign-language summaries. The insufficiency of this approach is evident from the fact that Croatia is hardly ever mentioned in important books speaking about European heritage. Unlike other small countries, which seek to attract the attention of international scholarship by frequently organizing scholarly conferences on their territories, no significant international colloquium on modernist architecture has been organized in Croatia until now, since professional and scholarly institutions are simply not motivated to engage in this type of activities, be it financially or by special programmes.

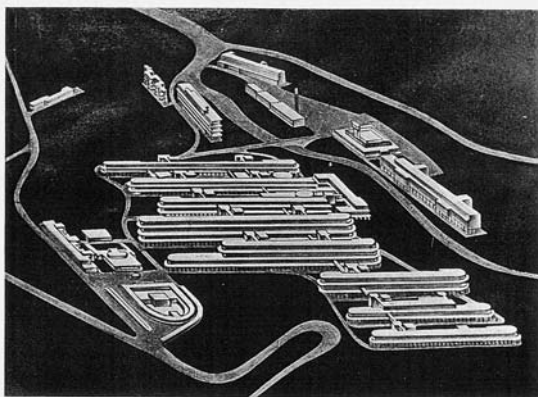
Naslovnu stranicu kataloga na Međunarodnoj izložbi dekorativnih umjetnosti i moderne industrije u Parizu 1925. oblikovao je Tomislav Krizman.

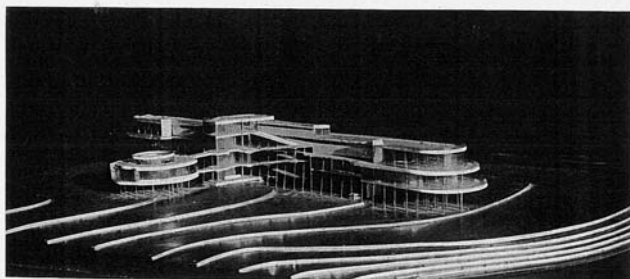
Ulaz u paviljon Kraljevine S. H. S. 1925. koji je projektirao Stjepan Hribar (vrata je prema Hribarovu projektu realizirao kipar Vojta Braniš te za svoj doprinos dobio Grand prix)

JUGOSLAVIA

Bozzetto dell'assieme.

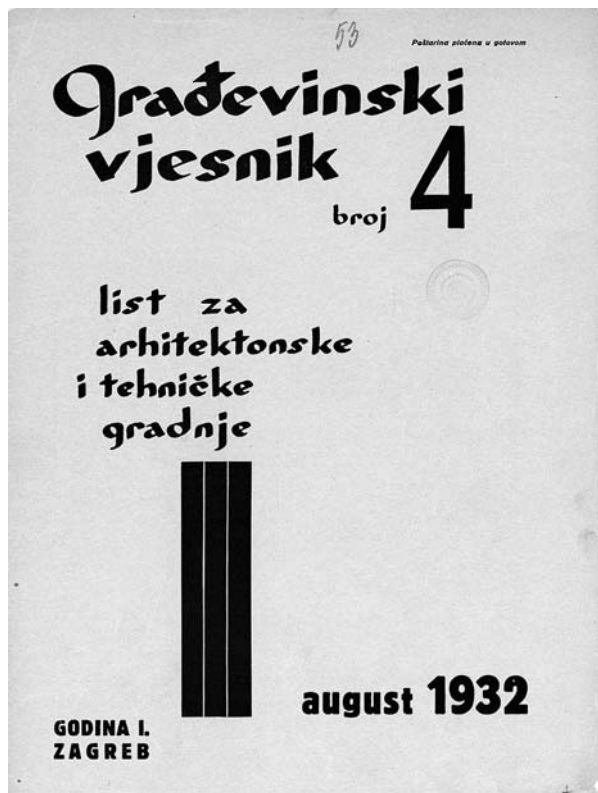

Bozzetto del Padiglione tubercolotici.

Arch. ERNEST WEISSMANN (Dr. MIROSLAV DELITCH collaboratore).
444.445 - Progetto di Ospedale generale per Zagabria - 1931.

Ernest Weissmann, Natječajni projekt za Zakladnu i kliničku bolnicu na Šalati u Zagrebu (iz knjige Alberta Sartoris, *Gli elementi dell'architettura funzionale*, Milano, 1932., 360.)

Popis sudionika na osnivačkoj konferenciji CIAM-a u La Sarrazu 1928. iz kojeg se vidi da je pozvan bio i Hugo Ehrlich iz Zagreba (iz knjige Alfreda Rotha, *Begegnung mit Pionieren*, Basel-Stuttgart, 1973., 61.)

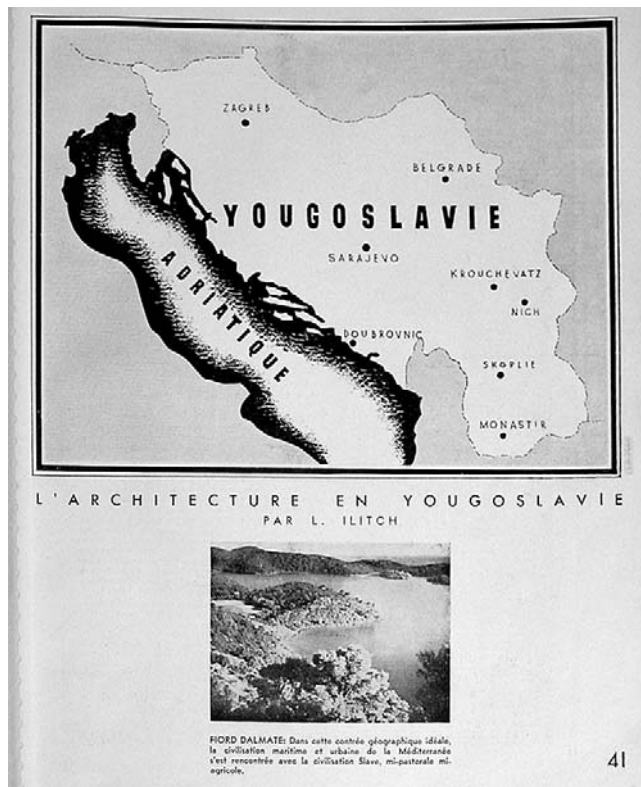
Građevinski vjesnik 1932., Zagreb, god. I, list za arhitektonske i tehničke gradnje – neugledno oblikovan stručni časopis

Građevinski vjesnik 1935., Zagreb, god. IV – preoblikovan stručni časopis sada je nalik jednom od najpoznatijih časopisa za promociju moderne arhitekture »L'Architecture d'aujourd'hui«

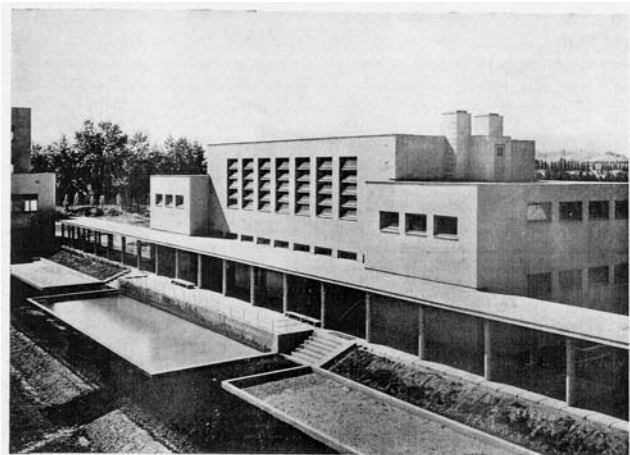

L'Architecture d'aujourd'hui, Boulogne (Seine), god. IV, 6 (1933.) – naslovnica broja časopisa u kojem je objavljen opširan članak o povijesnoj i suvremenoj arhitekturi u tadašnjoj Jugoslaviji

Ljubomir Ilić, *L'architecture en Yougoslavie*, u: *L'Architecture d'aujourd'hui*, Boulogne (Seine), god. IV, 6 (1933.), 41. – Ilić je, uz Stjepana Planića, od 1932. do 1936. bio stalni dopisnik časopisa za Jugoslaviju.

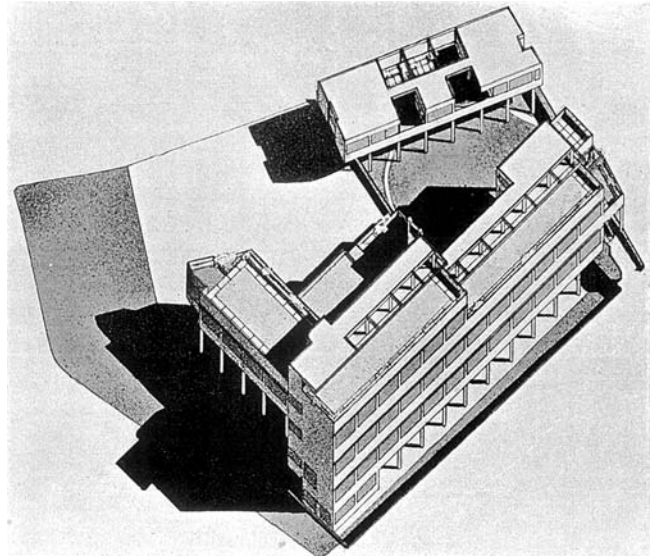

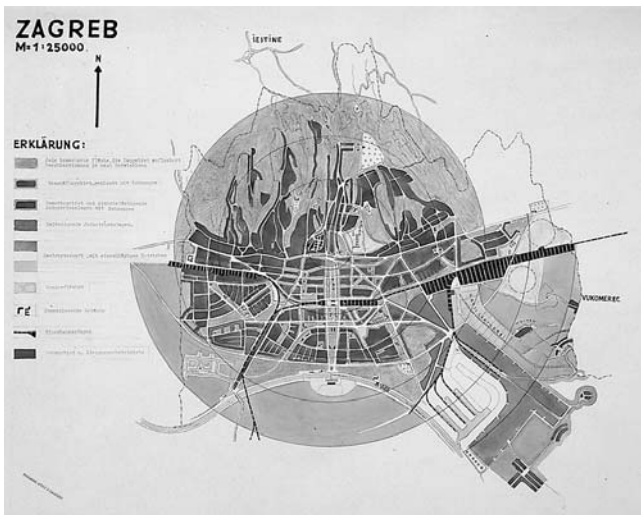
ECOLE TRETNEJVKA, ZAGREB. ARCHITECTE: IVAN ZEMLJAK

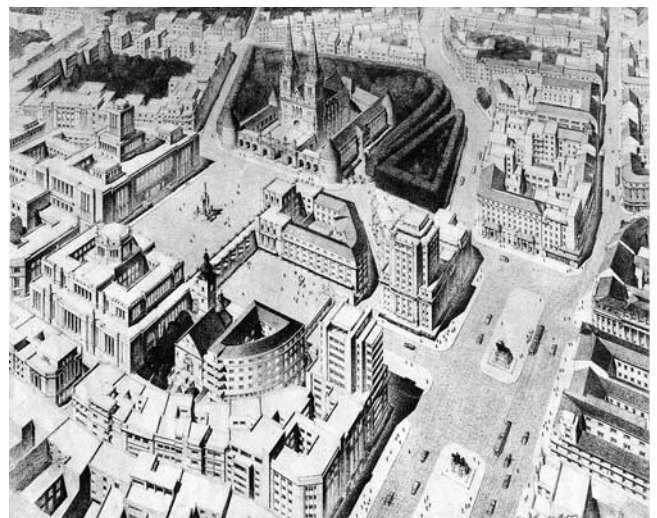
Škole Ivana Zemljaka predstavljale su dostignuća tog tipa zgrada u Jugoslaviji u tematskom broju *L'Architecture d'aujourd'hui*, Boulogne (Seine), 2 (1933.), 95-100.

Ernest Weissmann, Projekt škole u Splitu iz 1928. (objavljen u knjizi Alberta Sartoris *Gli elementi dell'architettura funzionale*, Milano, 1932., 355. – predgovor Le Corbusier)

Adolf Mössmann, profesor urbanizma na Tehničkom fakultetu u Drezdenu, Natječajni rad za Generalnu regulatornu osnovu Zagreba 1930.-1931. (Državni arhiv u Zagrebu)

Harold Bilinić, Osnova za regulaciju Kaptola, Dolca i Jelačićeva trga u Zagrebu, u: *Svijet*, Zagreb, 1 (1933.), 4. – višeglasje »idealnih vizija« za uređenje gradova iz početka 30-ih godina 20. stoljeća.

Le Corbusier
JEANNERET
ARCHITECTE
21, RUE DE SEVRES
PARIS
M. E. Weissmann
Architecte
Zagreb
Tél. 34

Mon cher Weissmann,
Ce jour venant, m'écrivant au sujet
de votre hôpital dans le livre de la Fondation
Weissmann et m'inspirant beaucoup
longs my amis, notant les machines
qui entourent malheureusement (et condamnablement)
à tant de problèmes? Je connais cela, pour moi, car
encore la même aventure - en plus grand -
à Berlin avec le Palais de Nations.
Mais c'est précisément à cause de cela
peut-être m'inspirer de l'idée de faire la
construction de votre hôpital. A présent, on
a pu faire tout à l'aise sans faire de
petits et grands comptes, mais le fait est
de combi nous. 4 années de travail, et
le Palais n'arrive pas à l'heure de terre, et
le régime croissant vertigineusement: de 24 millions
à 1/2 milliard à 35 millions; et à 9 fois - ce qui
fait la dévotion à 35 millions milliards.
L'architecture, réclame cette chose. De lui
faire la capacité technique, la promesse,
de l'emploi et de l'enthousiasme. Je voy
comme long, j'en suis sûr, que cette
collaboration, pendant pas de 3 ans, pour servir

10
02 - 5 -
le 20 avril 1932.

Recl

A Monsieur le Maire
de la ville de Zagreb,
Z a g r e b.

Monsieur le Maire,

Le CIAM (Comité International pour la réalisation des problèmes d'architecture moderne) représentant les Congrès Internationaux d'Architecture Moderne, réuni à Barcelone, a été appelé à examiner le cas de construction de l'Hôpital "Zakladna Bolnica" à Zagreb.

La construction de cet Hôpital avait été l'occasion d'un concours en 1930 auquel prirent part 81 architectes de divers pays. Un Jury international termina les travaux par un rapport d'où il ressortait que trois projets avaient été désignés comme premier prix aequo. D'autres projets étaient recommandés à lauréats.

Les auteurs des trois projets primés premiers ex aequo étaient par ordre numérique:

Ernst Weissmann, architecte, à Zagreb
Bernhard Stein et Rich. Zorn, à Hambourg
Gustav Paul et François Czernak à Prague.

Le règlement du concours portait que l'exécution du bâtiment serait confiée à l'un des architectes primés, s'il n'y avait pas d'obstacle sérieux.

Le Comité de Construction (représentant l'Etat, l'Archevêché et la Ville, ainsi que l'Association des Architectes de Yougoslavie et la Faculté de Médecine) qui avait établi le programme du concours, ne tenant pas compte du règlement en vertu duquel le bâtiment devait être exécuté par l'un des architectes primés, ouvrit en août 1931 un "concours par soumission entre trois architectes étrangers au Palmarès au concours (Mr. Tietmann, Mr. Joberziacka et enfin Mr. Kalda, architectes de Zagreb). Le nouveau concours n'avait pour but que d'obtenir le taux le plus bas pour l'établissement des plans de l'hôpital. Cette opération ne comportait pas la soumission de plans nouveaux, mais seulement l'indication du taux d'honoraires d'architectes, réclamé pour l'établissement éventuel de nouveaux plans.

A la suite de ce concours, Mr. Tietmann, architecte à Düsseldorf, fut désigné pour établir le plan définitif de la construction. En effet, il avait réuni sa soumission sur la base d'un taux d'honoraires de 3%.

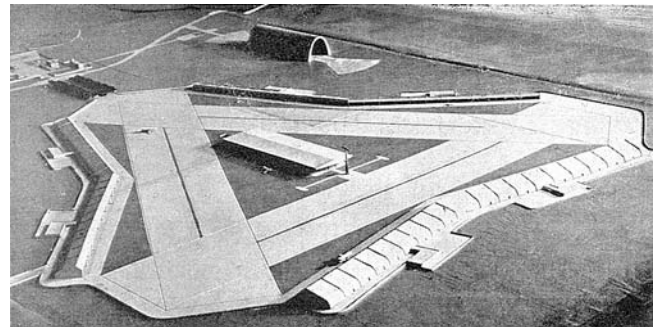
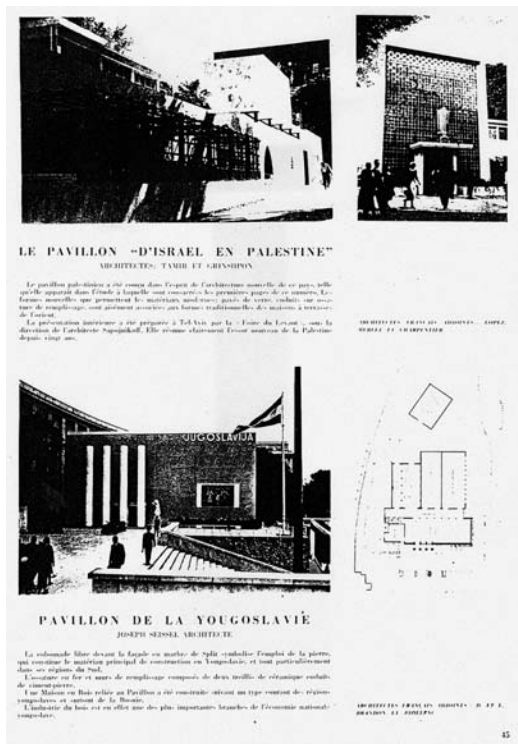
Cet étrange procédé provoqua alors les protestations de l'association des Architectes Yougoslaves et celles de la Chambre des Ingénieurs

Pismo Le Corbusiera Ernestu Weissmannu od 23. XI. 1931. u kojem ga poziva da postane jugoslavenski delegat pri CIAM-u (Fondation Le Corbusier, Pariz, R3-7-488T)

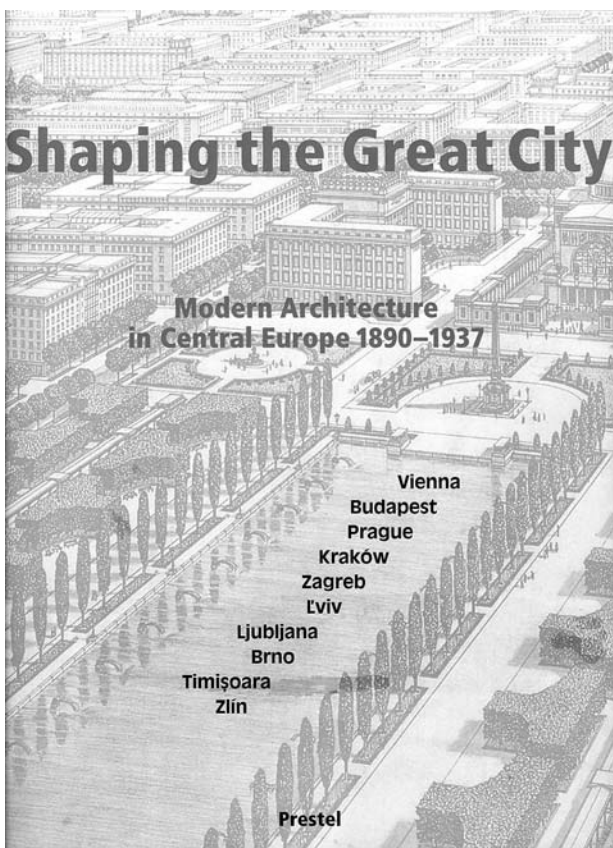
Pismo predsjednika CIRPAC-a (Comité international pour la réalisation des problèmes d'architecture contemporaine) gradonačelniku Zagreba datirano 20. IV. 1932. u povodu međunarodnog natječaja za Zakladnu i kliničku bolnicu na Šalati iz 1931. na kojemu je projekt Ernesta Weissmanna dobio jednu od ravnopravne tri nagrade, ali ga se pokušalo zaobići pri izvedbi (Fondation Le Corbusier, Pariz, D2-5-50)

Idejni projekti Jurja Neidhardta za Zagreb predstavljeni u tekstu Christiana Zevrosa, Jeunes architectes, u: *Cahiers d'Art*, veljača-ožujak 1935., 83-84.

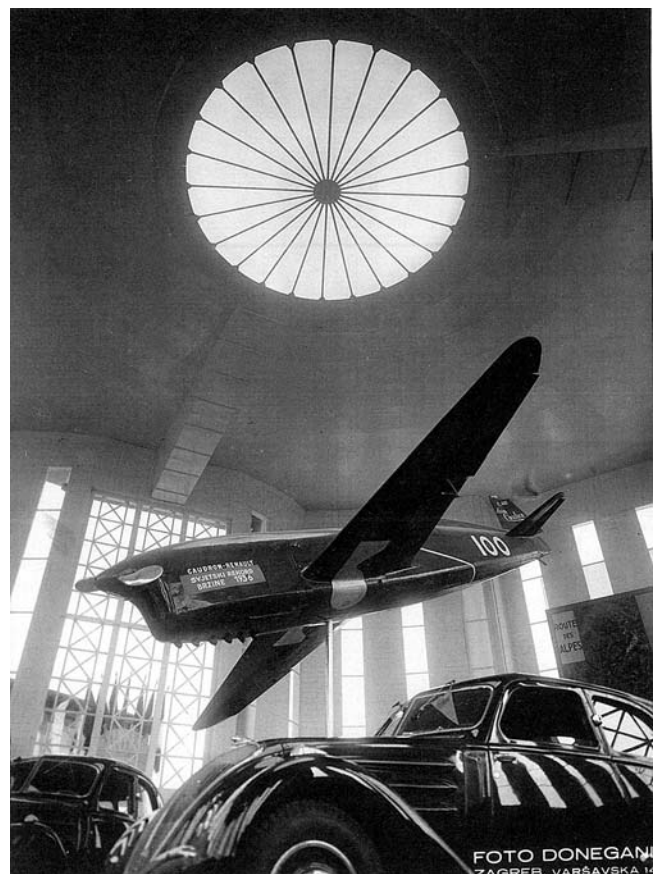

Juraj Neidhardt, projekt aerodroma za koji je 1924. u Beču dobio Lindenthalovu nagradu, a dalje ga je razrađivao u Parizu do 1933., objavljen u: *L' Architecture d'aujourd'hui*, Boulogne (Seine), 3 (1935.), 79.

Josip Seissel, Jugoslavenski paviljon za EXPO 1937. u Parizu predstavljen u: *L' Architecture d' aujourd'hui*, Boulogne (Seine), 9 (1937.), 45.

Shaping the Great City, (ur.) Eve Blau i Monika Platzer – katalog izložbe iz 1999.-2002. koja je uvrstila i predstavila Zagreb kao srednjoeuropsku metropolu razdoblja između 1890. i 1937.

Bernard Lafaille, interijer stalnog Francuskog paviljona na Zagrebačkom zboru na Savskoj cesti, podignut 1937. (iz Arhiva Bernarda Lafaillea u: Institut français d'architecture, Centre d'archives d'architecture du XXe siècle, Pariz, 206 IFA)